

Những vướng mắc trong mối liên kết 4 nhà VÀ GIẢI PHÁP THÁO GỖ

Hà Công Xã¹, Trần Công Lý²

¹Liên minh Hợp tác xã tỉnh Đắk Nông

²Trung tâm Nghiên cứu Phát triển Ứng dụng Kỹ nghệ mới

Trong nhiều năm gần đây, chương trình liên kết 4 nhà đã được đặt ra và triển khai thí điểm ở nhiều nơi trên cả nước, với kỳ vọng hỗ trợ thúc đẩy sản xuất và lưu thông hàng hóa trên thị trường. Khi mỗi liên kết này được xây dựng thành công sẽ hỗ trợ kịp thời cho người nông dân chủ động sản xuất theo đơn đặt hàng của doanh nghiệp, khắc phục được tình trạng “được mùa rớt giá”, đồng thời hình thành chuỗi giá trị sản phẩm từ đầu vào đến đầu ra của quá trình sản xuất kinh doanh. Nhiều mô hình liên kết 4 nhà được triển khai thí điểm thành công đang mang lại những hiệu quả rất thiết thực, tuy nhiên mô hình này chưa thực sự tạo ra sức lan tỏa trong xã hội, chưa đạt được mục tiêu cuối cùng là hỗ trợ số đông người nông dân với tư cách là nhà sản xuất tham gia thị trường một cách chủ động trong dòng chảy hội nhập kinh tế.

Thực trạng về mối liên kết 4 nhà

Liên kết 4 nhà là mối quan hệ hợp tác giữa nhà sản xuất, nhà doanh nghiệp, nhà khoa học và Nhà nước nhằm tạo ra sự thuận lợi và mang lại lợi ích cho các bên tham gia. Đây là mối liên kết xét về cấu trúc là rất cơ bản, bởi nó được xây dựng trên nguyên tắc có sự tham gia của đầy đủ các bên: sản xuất (người nông dân); cung cấp vật tư đầu vào/tiêu thụ sản phẩm đầu ra (doanh nghiệp); chuyển giao tiến bộ khoa học và công nghệ (nhà khoa học); hỗ trợ (Nhà nước) nhằm thúc đẩy phát triển sản xuất kinh doanh. Trong thực tế đã có nhiều hợp đồng liên kết sản xuất kinh doanh được ký kết giữa các bên liên quan, có những mô hình thành công, nhưng cũng có những mô hình không đạt kết quả như kỳ vọng, thậm chí có không ít mô hình doanh nghiệp ký kết hợp đồng trực tiếp với người nông dân đã hoàn toàn thất bại, tạo ra tâm lý không tốt cho người

nông dân khi thực hiện liên kết sản xuất.

Một số mô hình thành công có thể kể đến như: liên kết chăn nuôi heo công nghệ cao của Công ty TNHH chăn nuôi C.P. Việt Nam (trực thuộc Tập đoàn C.P. - Charoen Pokphand Group - Thái Lan), liên kết sản xuất lúa của Tập đoàn Lộc Trời với các hộ sản xuất lúa gạo ở một số tỉnh miền Tây Nam Bộ... Nguyên nhân dẫn đến thành công là việc có lực lượng kiểm soát nội dung hợp đồng và quy trình sản xuất sản phẩm chặt chẽ. Một số mô hình liên kết không đạt hiệu quả như: liên kết sản xuất cà phê theo tiêu chuẩn 4C của Công ty Nestle với các hộ dân trồng cà phê trên địa bàn các tỉnh Tây Nguyên, liên kết sản xuất gừng xuất khẩu của Công ty Cổ phần xuất nhập khẩu Hoàng Phú Việt Nam với các hộ dân trên địa bàn tỉnh Hà Tĩnh và một số tỉnh Tây Nguyên, liên kết sản xuất mỳ (sắn) của Công ty Cổ phần

hữu hạn Vedan Việt Nam với các hộ nông dân trên địa bàn huyện Đắk Song, tỉnh Đắk Nông... Đây là những mô hình liên kết không đạt kết quả như kỳ vọng, thậm chí hoàn toàn thất bại mà nguyên nhân là do thiếu lực lượng chuyển giao tiến bộ KH&CN, thiếu quy trình kiểm soát sản xuất, kiểm soát chất lượng sản phẩm... Từ những ví dụ trên có thể thấy, mối liên kết 4 nhà đã bộc lộ nhiều hạn chế, thể hiện ở chỗ:

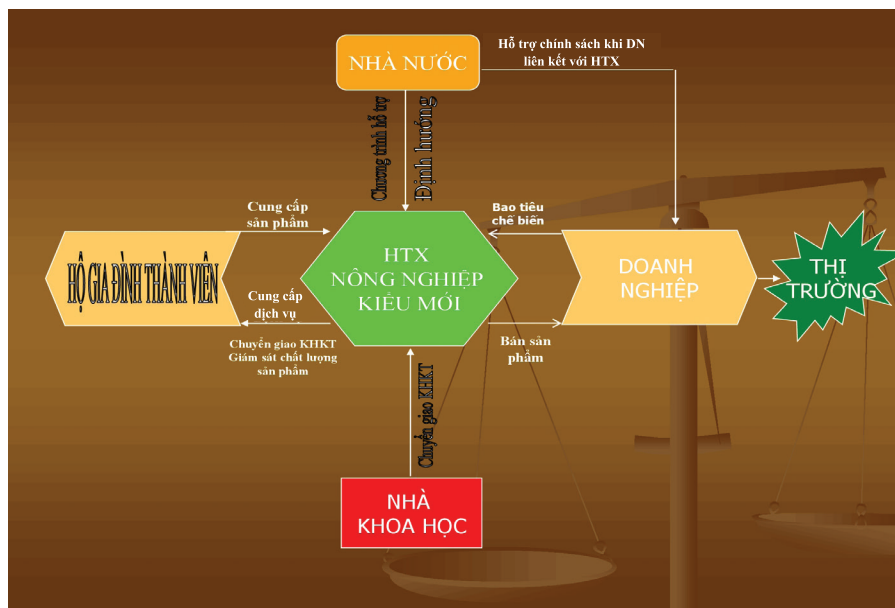
- *Nhà khoa học*: mặc dù “nắm trong tay” các tiến bộ KH&CN, nhưng các nhà khoa học không thể đến từng hộ gia đình để chuyển giao các tiến bộ này bởi vì thời gian và kinh phí không cho phép. Nhiều kết quả nghiên cứu khoa học chỉ dừng lại ở các mô hình thí điểm trong quá trình nghiên cứu, mà không thể ứng dụng rộng rãi trong thực tiễn cuộc sống. Bên cạnh đó, mặc dù giữ vai trò rất quan trọng trong mối liên kết này nhằm giúp nông dân

Diễn đàn Khoa học - Công nghệ

nâng cao năng suất, chất lượng, giảm chi phí sản xuất... nhưng do thiếu những cơ chế rõ ràng khiến vai trò của “nhà” này không được đề cao. Đã có không ít trường hợp các nhà khoa học đưa tiến bộ kỹ thuật vào sản xuất, chế biến sản phẩm làm lợi hàng chục tỷ đồng nhưng phần được hưởng của họ hầu như không đáng kể. Đây cũng là lý do khiến cho nhiều nhà khoa học không/chưa phát huy được lợi thế của mình.

- **Nhà nước:** từ Trung ương đến các tỉnh, thành phố ban hành rất nhiều chính sách đặc thù để hỗ trợ thúc đẩy sản xuất nông nghiệp, nhưng trên thực tế, các chính sách do Trung ương ban hành không thể đến hết được với hàng triệu hộ nông dân sản xuất ở các lĩnh vực khác nhau mà chỉ dừng lại ở việc đầu tư xây dựng mô hình thí điểm. Ngoài ra, Nhà nước cũng chưa có chính sách giám sát chặt chẽ đối với các đối tượng thụ hưởng nên trong rất nhiều trường hợp sự hỗ trợ của Nhà nước không đạt hiệu quả cao như kỳ vọng. Nhiều doanh nghiệp/nhà nông nhận hỗ trợ từ Nhà nước nhưng không thực hiện đúng cam kết dẫn đến lãng phí nguồn lực đầu tư.

- **Doanh nghiệp:** các doanh nghiệp cung ứng đầu vào hay bao tiêu sản phẩm đầu ra không thể ký hợp đồng với tất cả các hộ gia đình sản xuất nông nghiệp thuộc lĩnh vực kinh doanh của doanh nghiệp. Trên thực tế có những hợp đồng được ký kết, nhưng tiềm ẩn rất nhiều rủi ro cho cả hai bên. Người nông dân sẵn sàng “bể kèo” khi giá thị trường cao hơn giá doanh nghiệp cam kết, ngược lại doanh nghiệp cũng sẵn sàng “bể kèo” khi giá thị trường thấp hơn giá cam kết. Khi tình trạng “bể kèo” xảy ra, người nông dân không đủ điều kiện để theo kiện doanh nghiệp; ngược lại, doanh

Vai trò trung tâm của HTXNNKM trong mối liên kết 4 nhà.

nh nghiệp cũng không thể khởi kiện hàng trăm hộ nông dân. Ví dụ, vụ đông xuân năm 2014-2015, Công ty TNHH Tất Thắng, huyện Cư Jut, tỉnh Đắk Nông ký hợp đồng đầu tư với hơn 100 hộ gia đình tại xã Cát Hiệp, huyện Phù Cát, tỉnh Bình Định trồng 80 ha đỗ lạc với giá cam kết 12.000 đồng/kg đỗ tươi, tuy nhiên khi thu hoạch, thương lái vào trả cao hơn, người dân đã bể kèo. Công ty TNHH Tất Thắng không thể theo kiện được hơn 100 hộ gia đình, đành phải bỏ cuộc.

- **Người nông dân:** người nông dân rất trông đợi vào những chương trình hỗ trợ của Nhà nước, mong đợi được chuyển giao tiến bộ KH&CN, được ký kết hợp đồng bao tiêu sản phẩm với doanh nghiệp. Tuy nhiên, là hộ sản xuất cá thể, nhỏ lẻ manh mún, nên rất khó có thể nhận được sự hỗ trợ chính sách của Nhà nước, nhận được sự chuyển giao một công trình nghiên cứu khoa học của các nhà khoa học và cũng không đủ niềm tin để được ký kết hợp đồng bao tiêu sản phẩm đối với

doanh nghiệp.

Tóm lại, sự hạn chế trong mối liên kết 4 nhà là các bên không phát huy được vai trò của mình, những lợi thế của bên này chưa bổ sung, bù đắp được cho những khiếm khuyết của các bên còn lại. Nhà nước có thể tạo ra động lực thông qua việc ban hành chính sách và dùng nguồn lực vật chất để hỗ trợ cho các bên còn lại, nhưng các chính sách và nguồn lực sẽ không phát huy được hiệu quả khi các bên trong mối liên kết rất lỏng lẻo. Có thể thấy ở đây còn thiếu một tổ chức giữ vai trò trung tâm, một cầu nối quan trọng, như một chất xúc tác gắn kết 4 nhà với nhau một cách bền vững để tạo ra chuỗi giá trị sản phẩm hàng hóa. Hợp tác xã nông nghiệp kiểu mới (HTXNNKM) sẽ là lời giải cho vấn đề đặt ra.

HTXNNKM trong mối liên kết 4 nhà

HTXNNKM là một tổ chức kinh tế tập thể đồng sở hữu với chức năng thực hiện dịch vụ đầu vào, đầu ra cho nhà sản xuất là những hộ nông dân (thành viên và khách

hàng của HTX). Nếu hợp đồng dịch vụ được ký kết giữa hộ gia đình nông dân với HTXNNKM thể hiện là một mối quan hệ liên kết hợp thì hợp đồng sản xuất kinh doanh giữa HTXNNKM với các doanh nghiệp đầu vào và đầu ra không chỉ thể hiện vai trò đại diện cho nhà sản xuất mà còn thể hiện vai trò trung tâm tạo ra sự hợp tác giữa doanh nghiệp với nhà sản xuất.

Lấy ví dụ, Tổ chức Thương mại công bằng thế giới (World Fair Trade Organization - WFTO) không thể hợp tác với hơn 50 hộ gia đình trên địa bàn tỉnh Đắk Nông để sản xuất và xuất khẩu cà phê đạt chứng nhận Fair Trade. Nhưng thông qua hoạt động của HTXNN công bằng Thuận An, sản phẩm cà phê của hơn 50 hộ gia đình thành viên HTX đã được xuất khẩu ra thị trường quốc tế. Hoặc HTX Anh Đào tỉnh Lâm Đồng ký hợp đồng với Liên hiệp HTX thương mại Sài Gòn (Siêu thị Coop.max) cung cấp ổn định số lượng lớn các loại rau củ quả để đưa vào hệ thống siêu thị trên cả nước. Trên cơ sở nội dung hợp đồng, hàng ngày, tuần, tháng, các HTX đều có kế hoạch cụ thể để các hộ gia đình thành viên sản xuất và cung ứng sản phẩm đúng theo cam kết. Tuy nhiên, Liên hiệp HTX thương mại Sài Gòn sẽ không ký hợp đồng với từng hộ gia đình, vì chỉ có thông qua HTX mới đủ niềm tin và đủ năng lực tổ chức sản xuất đáp ứng được yêu cầu của nhà tiêu thụ. Khi doanh nghiệp ký hợp đồng bao tiêu sản phẩm với HTXNNKM, mặc dù sản phẩm do hộ gia đình thành viên trực tiếp sản xuất, nhưng HTX thực hiện chức năng kiểm soát chất lượng sản phẩm theo yêu cầu của doanh nghiệp đối với tất cả thành viên HTX. Nếu doanh nghiệp ký kết hợp đồng với hàng trăm hộ gia đình mà thiếu vắng

Hộ thành viên của HTXNN công bằng Thuận An thu hái cà phê.

vai trò trung tâm của HTXNNKM thì việc doanh nghiệp kiểm soát quy trình sản xuất, chất lượng sản phẩm là rất khó khăn. Tương tự, các nhà khoa học thuộc Viện Cây ăn quả miền Nam không thể tổ chức và chuyển giao quy trình trồng, chăm sóc, bảo quản chanh dây cho từng hộ nông dân trồng chanh dây, nhưng thông qua hoạt động của HTX nông nghiệp Tia Sáng, thị xã Gia Nghĩa, tỉnh Đắk Nông, thì nhiều hộ gia đình là thành viên và khách hàng đã được chuyển giao kỹ thuật trồng, chăm sóc và bảo quản sản phẩm chanh dây an toàn. Như vậy, HTX dịch vụ nông nghiệp Tia Sáng đã làm rất tốt vai trò trung tâm của mình trong việc tạo ra mối liên kết hợp tác giữa nhà khoa học và nhà sản xuất.

Có thể nói, sự xuất hiện của HTXNNKM là cầu nối tạo ra mối liên kết bền vững giữa người nông dân (nhà sản xuất) với doanh nghiệp. Sản phẩm của nhà sản xuất sẽ đến với thị trường một cách trực tiếp mà không phải qua nhiều khâu trung gian do tư thương điều tiết. Với chức năng của mình, HTXNNKM đóng vai trò trung tâm trong việc sử dụng những chính sách hỗ trợ của Nhà nước để hỗ trợ hàng chục, hàng trăm thành viên và khách hàng của HTX. Điều này giúp cho các chính sách của Nhà nước dễ dàng hơn trong việc đi vào thực tế cuộc sống một cách nhanh

nhất, hiệu quả nhất. Ví dụ, trong chương trình khuyến công, Nhà nước không thể hỗ trợ máy móc thiết bị riêng biệt cho hàng trăm hộ gia đình trồng gác trên địa bàn tỉnh Đắk Nông, nhưng thông qua HTX nông lâm nghiệp Nam Hà, Nhà nước hỗ trợ 01 chiếc máy sấy gác tập trung, qua đó đã tạo điều kiện cho HTX hoạt động hiệu quả hơn, tạo ra lợi ích kép cho hàng trăm thành viên và người lao động trong HTX.

Kết luận và khuyến nghị

Để khép lại bài viết, xin dẫn chứng cụ thể ví dụ về HTXNN công bằng Thuận An, huyện Đắk Mil, tỉnh Đắk Nông. Khi HTX Thuận An thành lập năm 2012 để sản xuất cà phê sạch thì đã trở thành đối tác của WFTO. Tổ chức này ký cam kết với HTX sẽ mua cà phê với giá thấp nhất là 38.000 đồng/kg (ngay cả khi giá thị trường xuống thấp hơn 38.000 đồng) nhằm đảm bảo cho nhà sản xuất có mức lợi nhuận tối thiểu; đồng thời luôn mua cao hơn giá thị trường từ 2.000 đến 6.000 đồng/kg tùy theo từng thời điểm. Bên cạnh đó, khi HTX bán cho WFTO 1 tấn cà phê nhân xô, sẽ được hoàn lại 440 USD để làm quỹ phúc lợi xã hội. Đổi lại, HTX phải ký cam kết sản xuất cà phê theo tiêu chuẩn Fair Trade, với sự kiểm soát chặt chẽ về quy trình sản xuất, tiêu chuẩn chất lượng sản phẩm. Về phía mình, HTX được Nhà nước hỗ trợ nhiều chính

Diễn đàn Khoa học - Công nghệ

Cà phê ĐắkĐam - Một sản phẩm tiêu biểu của Hợp tác xã theo tiêu chuẩn của WFTO.

sách như: hỗ trợ chuyển giao kỹ thuật tái canh cây cà phê, làm đường giao thông, đường điện 3 pha, sân phơi với tổng mức hỗ trợ 500.000 USD; hỗ trợ tham gia các hội chợ xúc tiến thương mại; đào tạo, bồi dưỡng nâng cao chất lượng nguồn nhân lực cho cán bộ HTX; hỗ trợ từ Chương trình khuyến công mua máy quét màu cà phê...

Hơn 50 nhà sản xuất cà phê là thành viên của HTX đã nhận được những chính sách hỗ trợ của Nhà nước, tiếp cận được tiến bộ KH&CN trong sản xuất cà phê và đã ký kết được hợp đồng bán sản phẩm với doanh nghiệp. Điều này chứng minh HTXNN công bằng Thuận An đã thực hiện tốt vai trò của mình trong mối liên kết 4 nhà, đồng thời HTX không chỉ giúp cho thành viên tham gia chuỗi giá trị cà phê Fair Trade toàn cầu, mà còn thay đổi tư duy sản xuất bền vững thông qua việc trả lời được 4 câu hỏi trước khi sản xuất: sản xuất theo tiêu chuẩn gì? bán cho ai? giá như nào? lợi nhuận thu về là bao nhiêu? Cụ thể niên vụ

2016-2017, nhờ áp dụng tiến bộ KH&CN nên sản lượng cà phê của 50 hộ cao hơn mức trung bình tại địa phương, dẫn đến thu nhập cao hơn (nhờ giá bán cao hơn thị trường với chi phí đầu vào thấp hơn khoảng 15 triệu đồng/ha, tổng thu nhập cao hơn khoảng 35 triệu đồng/ha so với hộ gia đình sản xuất cà phê không phải là thành viên HTX). Bên cạnh đó, HTX xuất khẩu được 160 tấn cà phê nhân xô và được WFTO hoàn lại 70.400 USD làm Quỹ phúc lợi xã hội để phục vụ thành viên và cộng đồng địa phương theo Quy chế đã ký.

Từ những phân tích trên cho thấy rằng, HTXNNKM có vai trò trung tâm quyết định sự thành công của mối liên kết 4 nhà. Nếu coi HTXNNKM là “nhà trung tâm”, thì cũng có thể gọi đây là mối liên kết “5 nhà”. Các chính sách của Nhà nước hỗ trợ cho người nông dân thông qua HTX vừa bảo đảm tính đại chúng, tức là số đông người nông dân được thụ hưởng, vừa không vi phạm các nguyên tắc cam kết trong các hiệp định

thương mại song phương, đa phương. Thông qua HTX, các nhà khoa học có điều kiện chuyển giao tiến bộ KH&CN đến nhà sản xuất. Doanh nghiệp sẽ rất yên tâm ký kết hợp đồng đầu tư và bao tiêu sản phẩm, ngược lại người nông dân cũng yên tâm sản xuất theo hợp đồng mà HTX đã ký. Trong quá trình thực hiện mối liên kết này, khi tính khả thi của hợp đồng liên kết được đảm bảo thì ngân hàng sẽ sẵn sàng hợp tác cung cấp vốn để hỗ trợ cho nhà sản xuất hoặc doanh nghiệp nhằm giải quyết những khó khăn về vốn trong một số công đoạn. Việc cung cấp vốn có thể không trực tiếp đến với người sử dụng vốn mà cấp thẳng cho đối tác liên kết, nguồn vốn sẽ được trả lại ngân hàng cũng từ đối tác liên kết mà không phải từ người sử dụng vốn.

Đẩy mạnh hoạt động liên kết trong sản xuất nông nghiệp sẽ giải quyết được những vấn đề yếu kém đang tồn tại trong phương thức sản xuất cá thể, giúp người nông dân hội nhập. Trong đó, phát triển các HTXNNKM, phát huy vai trò trung tâm của HTXNNKM trong mối liên kết chính là việc tháo gỡ nút thắt lớn nhất hiện nay, nhằm giúp cho chương trình liên kết 4 nhà đạt hiệu quả cao nhất. Khi cả nước đang triển khai thực hiện Đề án thành lập mới 15.000 HTXNN theo Quyết định số 461/QĐ-TTg ngày 27/4/2018 của Thủ tướng Chính phủ thì việc xác định đúng vai trò trung tâm của HTXNNKM trong mối liên kết 4 nhà là một giải pháp quan trọng, yếu tố then chốt trong việc xây dựng thành công chuỗi giá trị sản phẩm nông nghiệp, một xu hướng tất yếu trong nền kinh tế thị trường, hội nhập quốc tế ✍